

СПІВПРАЦЯ ВЧИТЕЛЯ ТА БАТЬКІВ ДИТИНИ З ОСОБЛИВИМИ ОСВІТНІМИ ПОТРЕБАМИ В УМОВАХ ІНКЛЮЗИВНОГО НАВЧАННЯ

У статті розглянуто особливості співпраці вчителя з батьками дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання. На основі науково-методичної літератури проаналізовано досвід співпраці сім'ї та школи зарубіжних країн. Розкрито питання впливу родини на фізичний, духовний, інтелектуальний та соціальний розвиток дитини означеної категорії. Визначено форми роботи та завдання сучасного педагога щодо налагодження стосунків та ефективної співпраці із сім'єю дитини з обмеженими можливостями. Запропоновано рекомендації вчителю щодо проведення просвітницької роботи з усіма батьками та учнями класу з метою формування позитивного, толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами.

Ключові слова: дитина з особливими освітніми потребами, інклюзія, інклюзивна освіта, інклюзивне навчання, інклюзивний заклад, співпраця вчителя та батьків, сім'я, соціалізація, освітній процес.

В статье рассмотрены особенности сотрудничества учителя с родителями ребенка с особыми образовательными потребностями в условиях инклюзивного обучения. На основе научно-методической литературы проанализирован опыт сотрудничества семьи и школы зарубежных стран. Раскрыты вопросы влияния семьи на физическое, духовное, интеллектуальное и социальное развитие ребенка указанной категории. Определены формы работы и задачи современного педагога по налаживанию отношений и эффективного сотрудничества с семьей ребенка с ограниченными возможностями. Предложены рекомендации учителю по проведению просветительской работы со всеми родителями и учениками класса с целью формирования положительного, толерантного отношения к детям с особыми образовательными потребностями.

Ключевые слова: ребенок с особыми образовательными потребностями, инклюзия, инклюзивное образование, инклюзивное обучение, инклюзивное учреждение, сотрудничество учителя и родителей, семья, социализация, образовательный процесс.

The article deals with the peculiarities of the cooperation of the teacher with the parents of the child with special educational needs in the conditions of inclusive learning. On the basis of scientific and methodological

literature the experience of cooperation of family and school of foreign countries is analyzed, where the key feature of organizing effective cooperation of parents with the school is the use of various forms of participation of the parent community in school management - councils, commissions, committees. Such school boards provide equal rights and responsibilities for children, teachers and parents. The influence of the family on the physical, spiritual, intellectual and social development of a child of a certain category is discussed. Forms of work and tasks of the modern educator on establishing relationships and effective cooperation with the family of a child with disabilities are defined, namely: parental meetings, conversations (collective, individual, group), consultations, seminars, trainings, organization of business games, visiting families, days open doors, open lessons for parents, decorating corners for parents, publishing themed newspapers, and more. It is noted that in order to form a positive, tolerant attitude towards children with special educational needs, it is necessary to prepare not only the pedagogical staff of the school in advance, but also to carry out educational work with parents and students of the class. The teacher's recommendations are offered for conducting educational work with all parents and students of the class in order to form a positive, tolerant attitude towards children with special educational needs.

Key words: child with special educational needs, inclusion, inclusive education, inclusive education, inclusive institution, cooperation of teacher and parents, family, socialization, educational process.

Постановка проблеми. Для успішної реалізації інклюзивного навчання в закладах загальної середньої освіти дуже важливим є залучення батьків дітей з особливими освітніми потребами до освітнього процесу, адже незаперечним є той факт, що вони є першими вчителями дитини та експертами їхнього розвитку. На нашу думку, сучасний педагог має усвідомлювати цінність спільної роботи з батьками, знати і розуміти технології встановлення ефективних стосунків із сім'єю. Проте налагодити співпрацю з батьками – інколи питання досить складне. Саме тому проблема налагодження стосунків між учителем та родиною в процесі розвитку інклюзивної освіти є першочерговим завданням, адже як партнери вони повинні мати спільну мету – соціалізувати дитину в освітнє середовище задля її майбутнього.

Аналіз наукових досліджень і публікацій. Останніми роками в Україні проблема співпраці вчителя та батьків визначається як одна з найбільш актуальних. Так, за основу Концепції НУШ взята педагогіка партнерства – співпраця між учителем, учнем та батьками, які повинні стати рівноправними та рівноцінними учасниками освітнього процесу [3].

Аналізуючи досвід співпраці сім'ї та школи зарубіжних країн (Польщі, Німеччини, США), можемо зробити висновок, що ключовою особливістю організації ефективної співпраці батьків зі школою є використання різних форм участі батьківської спільноти в управлінні школою – ради, комісії, комітети. Такі «шкільні ради» забезпечують рівні права й обов'язки дітей, учителів та батьків.

Провідна роль сім'ї в розвитку дитини обґрунтована в працях Я. Коменського, І. Песталоцці, С. Руссо, К. Ушинського та ін.

Вивченню питання впливу родини на соціалізацію дитини присвячували свої роботи Т. Барило, Н. Ершова, Г. Матвеев, О. Сахаров, Г. Святненко, Я. Шевченко, Ю. Якубова та ін.

У нашій країні в умовах сьогодення праці таких учених, як І. Горбенко, Е. Данілавічюте, А. Колупаєва, О. Таранченко, М. Шеремет та ін. присвячені дослідженню проблем навчання дітей з обмеженими можливостями та ролі батьків в організації освітнього процесу в закладах з інклюзивним навчанням.

Соціально-педагогічні засади роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами обґрунтовано в дослідженнях Т. Соловійової [5].

Таким чином, вивчення досвіду зарубіжних країн, а також проведений нами аналіз досліджень вітчизняних науковців щодо співпраці сім'ї та школи свідчать про те, що проблемі залучення батьків дітей з обмеженими можливостями до освітнього процесу приділяється певна увага як за кордоном, так і в Україні. Однак, на нашу думку, незважаючи на низку наукових напрацювань, це питання вимагає постійного вивчення.

Мета статті – здійснити аналіз науково-педагогічної літератури з метою розкриття особливостей співпраці вчителя з батьками дитини з особливими освітніми потребами в умовах інклюзивного навчання; теоретично обґрунтувати завдання сучасного педагога щодо налагодження стосунків та ефективної співпраці з сім'єю дитини з обмеженими можливостями.

Виклад основного матеріалу. За роки незалежності на основі Конституції України визначено пріоритети розвитку освіти, створено відповідну правову базу, визначено стратегічні завдання і напрямки розвитку, які відповідають сучасним тенденціям світової цивілізації, новим потребам, інтеграції нашої країни до міжнародної спільноти.

Одним із напрямів гуманізації всієї системи освіти є включення дітей з обмеженими можливостями у загальноосвітній простір України.

Кожна дитина з особливими освітніми потребами (ООП) унікальна у своєму розвитку. Незалежно від стану здоров'я, наявності фізичного чи інтелектуального порушення вона має право на здобуття освіти, тому кожна сучасна школа за своєю філософією повинна бути інклюзивною. Тобто це означає готовність у будь-який час прийняти кожну дитину, прагнучи створити максимально сприятливе середовище для розвитку її потенціалу [6, с. 2].

Мета інклюзивного закладу, як зазначають В. Алексеева та І. Сошіна, – дати всім дітям можливість повноцінного соціального життя, активної участі

в колективі, тим самим забезпечуючи найбільш повну взаємодію та турботу один про одного як членів співтовариства [1, с. 17].

На нашу думку, успішна реалізація мети інклюзивної школи буде досягнута лише за умови залучення батьків дитини з особливими освітніми потребами до освітнього процесу та тісної співпраці з учителем.

Власне, сім'я є природним середовищем для фізичного, духовного, інтелектуального, культурного, соціального розвитку дитини з особливими освітніми потребами і несе відповідальність за створення належних умов для цього. У родині складаються перші уявлення про людські цінності, характер взаємостосунків між людьми, формуються моральні якості дитини з обмеженими можливостями [4, с. 96].

Зважаючи на це, важливо, щоб за допомогою вчителя батьки мали змогу бачити реальні перспективи розвитку своєї дитини, а вчитель натомість міг переконатися батьків у тому, що правильно організована корекційна робота в інклюзивному закладі дозволить оптимізувати подальший особистісний та інтелектуальний розвиток дитини.

Зазначимо, що налагодження стосунків та ефективної співпраці із сім'єю – це першочергове завдання вчителя, яке полягає у:

- встановленні контакту й формуванні довірливих партнерських стосунків;
- включенні батьків дітей з особливими освітніми потребами в колектив інших батьків класу;
- безперервній взаємодії та обміні інформацією з батьками щодо навчання, виховання, інтересів та особистісних якостей дитини;
- залученні батьків до участі в розробці ІПР, індивідуальних навчальних планів, у процес навчання і виховання загалом, а також у позакласні заходи;
- налагодженні ефективної співпраці з іншими членами команди психолого-педагогічного супроводу;
- розробці спільно з іншими фахівцями загальних рекомендацій щодо особливостей розвитку, навчання і виховання дітей, які допоможуть батькам почуватися вдома і в класі зручніше та впевненіше;
- участі батьків у розробці портфоліо дитини;
- забезпеченні закладом освіти умов для соціально-педагогічної підтримки сімей, що виховують дітей з ООП [4, с. 98].

Батьки можуть по-різному брати участь у житті шкільної громади – від залучення до шкільних засідань до волонтерської діяльності у школі. Рішення про форму співпраці необхідно обирати залежно від здібностей, інтересів, потреб сім'ї, виду робіт [2, с. 23].

Основними формами роботи вчителя з батьками в умовах інклюзивного навчання є: батьківські збори, бесіди (колективні, індивідуальні, групові), консультації, семінари, проведення тренінгів, організація ділових ігор, відвідування родин, дні відкритих дверей, відкриті уроки для батьків, оформлення куточків для батьків, випуск тематичних газет тощо [4, с. 98].

Участь батьків у шкільних нарадах або робота у шкільних комітетах може надати інформацію про навчальну діяльність, допомогти налагодити стосунки з іншими батьками та персоналом школи, а також сприяти спільній роботі для забезпечення якісної освіти всіх дітей. На шкільних нарадах виробляються спільні пропозиції керівництву щодо освітніх питань: політики, пріоритетів програм, бюджету, особливих потреб, шкільного клімату та планування заходів [2, с. 23].

Бажано, щоб ще під час перших консультацій та зустрічей із батьками та дитиною з ООП учитель звернув увагу на:

- сильні сторони дитини, її основні інтереси, мотивацію;
- в який спосіб вона краще сприймає інформацію (візуально, на слух, дотиком);
- попередній досвід перебування в дитячих колективах; чи отримувала дошкільну освіту, чи це був спеціалізований дитячий садок, інклюзивна група або навчання вдома; чи проходила дитина підготовку до школи;
- особливості спілкування, можливі труднощі;
- мову спілкування родини та дитини;
- малюнки, зошити, творчі роботи.

Якщо перша зустріч із батьками та дитиною відбувається ще до початку навчального року, то потрібно організувати для них екскурсію школою та показати клас, парту, познайомити з учителями й працівниками школи.

На нашу думку, ефективність запровадження інклюзивного навчання та налагодження партнерських стосунків із батьками дітей з обмеженими можливостями багато в чому залежить від ставлення до інклюзії всіх інших батьків та учнів класу. Тому з метою усвідомлення батьками, що їхні діти будуть навчатися разом з особливими дітьми в інклюзивному освітньому просторі, потрібно правильно виокремити основні завдання батьківських зборів із цієї тематики, а саме:

- ознайомлення батьків із Концепцією Нової української школи;
- пояснення важливості введення інклюзивної освіти в Україні загалом;
- створення сприятливого емоційно-психологічного клімату в новому колективі;
- сприяння правильному сприйняттю батьками та дітьми інклюзивного освітнього середовища [6, с. 2].

З учнями класу теж бажано поговорити. Під керівництвом дорослих діти будуть готові допомагати та підтримувати тих, хто цього потребує, проявляти розуміння. Але їх необхідно цьому навчити, зокрема:

- вітати свого однокласника;
- бути дружнім до нього;
- хвалити та підбадьорювати;
- на власному прикладі показувати йому, як треба відповідати і діяти в тій чи іншій ситуації;
- пропонувати допомогу, якщо вона потрібна, ділитися іграшками, запрошувати до гри.

Отже, з метою формування позитивного, толерантного ставлення до дітей з особливими освітніми потребами потрібно не лише завчасно готувати педагогічних працівників школи, а й проводити просвітницьку роботу з батьками та учнями класу.

Так, інклюзія висуває багато вимог до організації освітнього процесу та сучасного педагога. І це вимагає кропіткої, повсякденної роботи над власними знаннями й уміннями. Вчитель має усвідомлювати цінність спільної роботи з родинами, знати та розуміти технології встановлення ефективних партнерських стосунків, тобто навчатися впродовж життя.

Безперечно, на ефективну організацію освітнього процесу вчителем у школі впливає обмін важливою інформацією з батьками. Це:

- медична інформація про стан здоров'я дитини;
- попередній досвід навчання дитини з особливими освітніми потребами;
- навчальні техніки, які батьки застосовують удома;
- зміни, які відбуваються в сім'ї тощо.

Наголосимо, що батьки дитини з особливими освітніми потребами – активні учасники освітнього процесу. Тому із початком навчання дитини в інклюзивній школі вони є важливою частиною команди психолого-педагогічного супроводу та мають право брати участь в ухваленні рішень, що впливають на її розвиток, тобто:

- надавати свій дозвіл на проведення комплексного оцінювання розвитку дитини в ІРЦ;
- мати повну інформацію про умови навчання дитини;
- надавати необхідну інформацію, що може вплинути на навчання і поведінку дитини у школі;
- брати участь у розробленні ІПР;
- отримувати від учителів та інших спеціалістів інформацію про розвиток, навчання й успішність дитини, зокрема про реалізацію ІПР;
- мати доступ до інформації про навчання дитини у школі, зокрема й результати оцінювання і звіти;
- отримувати консультації фахівців, які працюють із дитиною;
- регулярно отримувати звіти про успіхи дитини впродовж навчального року;
- надавати дозвіл на додаткові послуги, яких може потребувати дитина;
- оскаржувати рішення, які, на думку батьків, не найкращим чином задовольнятимуть особливі освітні потреби дитини, та працювати з командою психолого-педагогічного супроводу над пошуком кращих варіантів [4, с. 123].

Неабияке значення має зворотний зв'язок із батьками учнів з особливими освітніми потребами. Ця додаткова інформація дозволить оптимізувати повсякденне спілкування та узгодити організаційні моменти. При цьому з іншими батьками класу вчителю необхідно вирішити: це будуть особисті зустрічі чи достатньо записів у щоденнику. Можливо, достатньо одного разу на тиждень чи навіть чверть, щоб зустрітися з батьками, а може, потрібно буде детальніше окреслити роботу, зустрівшись за потреби.

На нашу думку, мета не лише вчителів, а й батьків – долучати дитину до позашкільних заходів. Так, корисним буде відвідування або участь у виставах, концертах, культурних заходах. Це не менш значуще, ніж академічні навички.

Дуже важливо, щоб батьки бачили готовність та бажання педагогів допомагати їм у навчанні та вихованні своєї особливої дитини. Тому навчити батьків ставитися до своєї дитини як до особистості є ще одним завданням учителя. Цьому сприятимуть такі чинники:

- сприймання дитини в сім'ї такою, якою вона є;
- поважливе ставлення батьків до дитини;
- уміння вислухати дитину, провести з нею розмову;
- похвала за добрі вчинки;
- наголошення на сильних сторонах дитини;
- заохочення дитини.

Отже, варто зауважити, що співпраця вчителя з батьками має особливе значення в інклюзивному навчанні, адже батьки та вчителі – одна команда. Спілкування з батьками є важливим елементом побудови продуктивної співпраці. І воно, на нашу думку, має бути етичним, конструктивним та двостороннім.

Висновки. Таким чином, можемо зробити висновок, що поява в класі дитини з особливими освітніми потребами – це ще один творчий виклик для педагога.

Інклюзія – це трансформація культури, політики та практик у школах. Вона є перебудовою свідомості усіх учасників освітнього процесу: і вчителів, і батьків, і учнів. Ми вважаємо, що сучасний педагог має виступати не лише джерелом знань та суб'єктом контролю, а й організатором самостійної активної пізнавальної діяльності учнів; усвідомлювати цінність спільної роботи з батьками; знати і розуміти технології встановлення ефективних стосунків із сім'єю; бути консультантом та помічником батьків та дитини з обмеженими можливостями.

Отже, обґрунтовані нами форми роботи та завдання вчителя щодо налагодження стосунків й ефективної співпраці із сім'єю сприятимуть успішному навчанню дитини з особливими освітніми потребами в інклюзивному закладі освіти й реалізації спільної мети вчителя та батьків – соціалізації такої дитини в освітнє середовище.

СПИСОК ВИКОРИСТАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

1. Актуальні проблеми навчання та виховання людей з особливими потребами : зб. наук. праць. – № 6 (8). – К. : Університет «Україна», 2009. – С. 17.

2. Білозерська І. О. Зasadничі принципи роботи з батьками дітей з особливими освітніми потребами / І. О. Білозерська. URL: [http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/ooor_2012_3\(2\)_5.pdf](http://www.irbis-nbuv.gov.ua/cgi-bin/irbis_nbuv/cgiirbis_64.exe?c21com=2&i21dbn=ujrn&p21dbn=ujrn&image_file_download=1&image_file_name=pdf/ooor_2012_3(2)_5.pdf) (дата звернення: 10.04.2020).

3. Концепція «Нова українська школа». URL: <https://www.kmu.gov.ua/storage/app/media/reforms/ukrainska-shkolacompressed.pdf> (дата звернення: 12.04.2020).

4. Порошенко М. А. Інклюзивна освіта : навчальний посібник / М. А. Порошенко. – Київ : ТОВ «Агентство «Україна», 2019. – 300 с.

5. Соловійова Т. Г. Соціально-педагогічні основи роботи з батьками дітей з особливими потребами : автореф. дис. на здобуття наук. ступеня канд. пед. наук : спец. 13.00.05 «Соціальна педагогіка» / Т. Г. Соловійова. – Київ, 2009. – 23 с.

6. Чернова Е. М. Упровадження інклюзивної освіти в умовах Нової української школи / Е. М. Чернова, А. А. Резніченко // Дитина з особливими потребами. – 2019. – № 11 (59). – С. 2.

Дата надходження до редакції: 22.04.2020 р.

УДК 378.035

DOI: 10.37026/2520-6427-2020-102-2-75-79

Діана РОМАНОВСЬКА,

кандидат психологічних наук,
завідувачка науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи Інституту ППО Чернівецької області,
старший науковий співробітник лабораторії прикладної психології освіти
Українського науково-методичного центру практичної психології та соціальної роботи НАПН України

СФОРМОВАНІСТЬ ЦІННІСНИХ ОРІЄНТАЦІЙ ЗДОБУВАЧІВ ОСВІТИ У ПРОЦЕСІ РОЗВИТКУ СОЦІАЛЬНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ

Статтю присвячено проблемі формування ціннісних орієнтацій здобувачів освіти як складової їх соціальної компетентності. Визначено важливість формування соціальної компетентності в освітньому процесі фахівцями психологічної служби. Розкрито зміст та структурні компоненти поняття «соціальна компетентність», роль ціннісних орієнтацій. Представлено результати дослідження рівнів сформованості основних груп ціннісних орієнтацій та рейтингові позиції 16-ти цінностей-маркерів, що входять до означених груп, в учнів закладів загальної середньої та професійно-технічної освіти. Проаналізовано рейтинг основних груп життєвих цінностей, який був представлений у такому порядку: сімейні; духовні; соціальні; індивідуалістичні. Виокремлено порушення еталонного порядку формування груп цінностей,

відносно яких відбувається процес розвитку свідомості людини. Описано результати дослідження стану соціального благополуччя респондентів. Сформульовано висновки та рекомендації закладам освіти щодо вдосконалення процесу формування соціальної компетентності та життєвих цінностей здобувачів освіти.

Ключові слова: соціальна компетентність, цінності, ціннісні орієнтації, еталонна ціннісна шкала, соціальне благополуччя, психологічна служба.

Стаття посвячена проблемі формування ціннісних орієнтацій соискателей образования как составляющей их социальной компетентности. Определена важность формирования социальной компетентности в образовательном процессе специалистами психологической службы.